

Egyes névmások generálásáról

A jelen tanulmány célja az, hogy néhány névmás szembeötlő felszíni szintaktikai tulajdonságait felhasználva olyan javaslatot tegyen, mely ezeknek a lexikonból való „előhívása” helyett, a generatív grammatika egyszerűségi elve szellemében, transzformációkon keresztüli generálásukat tartja előnyösebbnek.

1.1. Válasszuk ki a magyar névmások és névmási határozószók közül a 'határozatlan és általános'-nak nevezetteket és csapjuk hozzájuk a kérdő névmásokat és a kérdő értelműnek nevezett névmási határozószókat:¹

<p>(a) <i>ki, mi?</i>
<i>hol?</i>
<i>hogy?</i>
...</p>	<p>(b) <i>valami, valaki</i>
<i>valahol</i>
<i>valahogy</i>
...</p>
<p>(c) <i>semmi, senki</i>
<i>sehol</i>
<i>sehogy</i>
...</p>	<p>(d) <i>bármi, bárki</i>
<i>bárhol</i>
<i>bárhogy</i>
...</p>
<p>(e) <i>akárki, akármi</i>
<i>akárhol</i>
<i>akárhogy</i>
...</p>	<p>(f) <i>némi, *néki</i>
<i>néhol</i>
<i>*néhogy</i>
...</p>
<p>(g) <i>*mindenmi [= minden], mindenki</i>
<i>mindenhhol</i>
<i>mindenhogy(an)</i>
...</p>	

¹ Ezek az elnevezések szigorúan a MMNyR gyakorlatát követik, melyben némi következetlenséget érzünk, bár érthető, hogy nehéz eldönteni: melyik szempontot vegyük elsődlegesnek. Így a MMNyR alapvetően mutató, kérdő, vonatkozó, valamint határozatlan és általános névmásokat ismer el, és ezeken belül különböztet meg főnévi, melléknévi és számnévi természetűeket; tehát itt az egységes névszói szófajosztályon belül nem az egyes szófajoknak megfelelően osztja fel a névmásokat. A névszókkal „szemben álló” határozószók esetében viszont elsődlegesnek a hely, idő stb. jelölését tartja és csak másodlagosnak a mutató, kérdő stb. „értelmet”. A csoportosításban mi a 'névmásiságot' tartjuk alapvető megkülönböztető jegynek.

Ezeket *m—h* elemeknek nevezzük² abból a (ránézésre is nyilvánvaló) feltételezésből kiindulva, hogy mindegyikük visszavezethető valamelyik (a)-csoportbeli kérdőszóra, továbbá, hogy még ezeket is le lehet egyszerűsíteni néhány alap-kérdőnévmásra. Például a *ki-t mi-re* azáltal, hogy ez utóbbi a [-Human] jegyet tartalmazza, míg az előbbi a [+Human]-t. Úgy képzeljük, hogy a *ki-mi* esetében mintegy ezeknek fölrendelve létezik egy [\pm Human] jegyű kérdőszó, amely, ha úgy tetszik, az ige szelekciós kikötései hatására, *ki*, illetőleg *mi* felszíni kérdőszóként jelenhet meg. A [\pm Human] jegyű kérdőszót a felszínen természetesen hiába keresnénk, pusztán következtetni tudunk rá az olyan mondatokból, mint például a következők Arany János híres verséből: „*Ki kopog? Mi kopog?*”. Ugyanígy a *hol, hová, honnan, merre, meddig* helyhatározói kérdőszókat is vissza lehet vezetni egy közös mélyszíni kérdőszóra.

1.2. A dolgozatban azonban a névmási elemek egyszerűsítésének egy másik módját javasoljuk. Először is szűkíteni kívánjuk a tárgyalandó témakört: az alábbiakban csak az (a), (b) és (c) csoportokban felsoroltakkal szándékozunk foglalkozni. A többi csoportot részben hiányossága (*némi* stb.), részben szintaktikailag eltérő környezete, illetve logikai problematikussága miatt nem tárgyaljuk.³

A fentebb említett három csoportnak azonban minden tagja párhuzamba állítható és mondatkörnyezetükben sem térnek el egymástól, pl.:

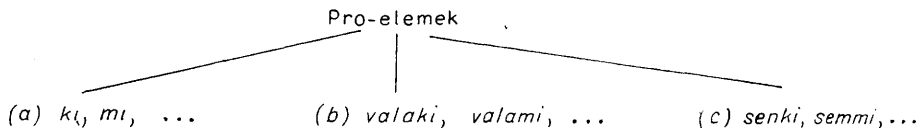
$$\left\{ \begin{array}{l} Ki \\ Valaki \\ Senki sem \end{array} \right\} \text{ kopog.} \qquad \left\{ \begin{array}{l} Hol \\ Valahol \\ Sehohol sem \end{array} \right\} \text{ kopogtak.}$$

$$\left\{ \begin{array}{l} Mikor \\ Valamikor \\ Sohasem \end{array} \right\} \text{ (be)fejezed (be) a dolgozatot.}$$

$$\begin{array}{l} János ment \\ János \end{array} \left\{ \begin{array}{l} Hova \\ valahova \\ sehova se \end{array} \right\} \begin{array}{l} ment János? \\ ment \end{array}$$

Ez azt látszik mutatni, hogy egy hármas párhuzam vagy szembenállás van a *ki?*, a *valaki* és a *senki* típusú elemek között. Ezt a szűkebb névmási csoportot a továbbiakban a *Pro-elemek* elnevezés alatt tárgyaljuk.

1.3.1. Ha ezeket a Pro-elemeket ilyen módon próbáljuk felosztani:

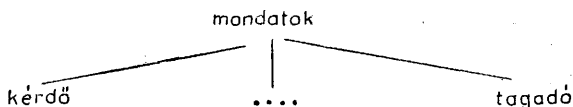

² SZÉPE GYÖRGY szóbeli közlése nyomán (1970. január).

³ Vö. „*Bárki/Akárki jöjjön is . . .*” ~ *, *Valaki/Senki se/Ki jöjjön is . . .*”. Nehezebb a helyzet a *mindenki*-csoporttal, különösen azért, mert amíg a *valaki/senki* megfelel a logikai ellentmondás „Van olyan/Nincs olyan” szkémájának, addig a *mindenki/senki* a logikai ellentétet mutatja; a *valaki/mindenki* viszony pedig még bonyolultabb. A *mindenki* problémái egyébként nem érintik a dolgozat fő vonalát.

hamis eredményre jutunk, mindenekelőtt azért, mert ezek nem egy sor tagjai. (a)-t és (c)-t egymástól és (b)-től más-más szinten kell elkülönítenünk, még akkor is, ha csak így, mondatbeli környezetükből „kiszakítva” tekintjük ezeket, mivel a kérdés és a tagadás nem vagylagos, egy sorba illeszkedő műveletek. Régről ismert a kérdésnek a kijelentéshez és a tagadásnak az állításhoz való viszonyítása. Ez annyiban érdekes itt, hogy a *ki*, *mi*, stb. kérdőnévmások csak kérdő mondatokban, a *senki*, *semmi*, stb. tagadó névmások pedig csak tagadó mondatokban jelenhetnek meg.⁴

Ha most a fenti felosztást következetesen kezeljük, akkor a mondatokat is így kellene osztályozni:

mely természetesen tarthatatlan, lévén a helyes megoldás:

	Kijelentés		Kérdés	
Állítás	0	0	0	1
Tagadás	1	0	1	1

azaz két megkülönböztető jegyre egyszerűsítve:

	kérdés	tagadás	
(i)	—	—	(= kijelentő, állító)
(ii)	+	—	(= kérdő, állító)
(iii)	—	+	(= kijelentő, tagadó)
(iv)	+	+	(= kérdő, tagadó)

1.3.2. A táblázat szerint az (a) csoport tagjai a kérdő oszlopba, a (c) csoport tagjai a tagadó sorba kerülnek. És most nézzük, hogy mi a helyzet a (b)-be tartozókkal, vagyis a *vala-* kezdőtagú Pro-kkal. Hasonlítsuk össze először az ilyen elemeket tartalmazó mondatokat a megfelelő kérdőszavas kérdőmondatokkal:

- (1) (i) *Valaki megtalálta Scott kapitány naplóját*
 (ii) *Ki találta meg Scott kapitány naplóját?*
- (2) (i) *A dolgozat elkészül valamikor*
 (ii) *Mikor készül el a dolgozat?*

⁴Természetesen a *Péter azt kérdezte, hogy ki ment el* mondat alárendelt mellékmondata tulajdonképpen egy beágyazott kérdő mondat a generatív nyelvészet terminusaiban. A fenti állítás továbbá semmiképpen nem zárja ki azt, hogy az említett Pro-lemek megjelenhessenek kérdő-tagadó mondatokban.

- (3) (i) *Péter sétál valahol*
 (ii) *Hol sétál Péter?*
- (4) (i) *Valaki evett a tányérból*
 (ii) *Ki evett a tányérból?*

A fenti esetekben a beszélő adott esetben akár (i)-t, akár (ii)-t mondhatja alapvető jelentésbeli különbség nélkül. Vegyük például (4 i—ii)-t. A hét törpe egyike a Hófehérke-mesében először észreveszi, hogy (4 i), majd hangosan (4 ii)-t mondja. Ez a hasonlóság nem új találmány. H. PAUL már 1886-ban kimutatja a *ki?* és a *valaki* közötti rokonvonásokat Prinzipien der Sprachgeschichte c. művében. LADÁNYI PÉTER tanulmányában többek között a helytelen kérdésekkel foglalkozik, pl.: „*Ki ölte meg Napóleont?*” vagy „*Milyen könyveket olvasott Nagy Károly?*” és megállapítja, hogy ezek azért helytelenek, mert „a 'Napoleon gyilkosa' és a 'Nagy Károly által olvasott könyvek' osztályok ü r e s e k, következésképp nem adható meg olyan individuum, amely ezeket az osztályokat kielégítené.” (204.) Ez teljesen igaz. De ugyanakkor igaz az is, hogy ezek (b)-csoportbeli *valaki*-vel, ill. *valamilyen*-nel ellátott kijelentő-állító párhuzamok logikailag-pragmatikailag hamisak: „*Valaki megölte Napóleont*”, vagy „*Nagy Károly olvasott valamilyen könyveket*”. Ezeket a mondatokat persze csupán nyelvészeti eszközökkel nem lehet elbírálni. Viszont a pusztán intuícóra támaszkodva úgy gondoljuk, hogy a

- (5) **Ki villámlik?*

mondat azért lehetetlen, mert fel sem tételezzük azt, hogy

- (6) **Valaki villámlik*⁵

1.3.3. Most próbáljuk megvizsgálni a (b) és (c) csoport kapcsolatát (*valaki* ~ *senki*). Nézzük a következő példamondatokat:

- (7) *Valaki látott valakit (valahol) (valamikor) ...*
- (8) (i) **Valaki látott senkit ...*
 (ii) **Senki látott valakit ...*
- (9) (i) **Senki nem látott valakit (valahol) (valamikor) ...*
 (ii) **Valaki nem látott senkit (soha) (sehol) ...*
- (10) *Senki nem látott senkit (soha) (sehol) ...*

Mire következtethetünk a fentiekből? (8 i—ii) az 1.3.1. pontban írottak miatt „esik ki”. (9 i—ii) azt mutatja, hogy (b) és (c) elemek egy mondaton belül nem szerepelhetnek, vagyis kizárják egymást.

⁵ A két mondat a megadandó szelekciós kikötések (vagy más, hasonló jelentőségű megoldás) segítségével természetesen szintaktikailag nem generálható, mivel agrammatikus.

[A továbbiakban a következő megnevezéseket használjuk:

- az (a) csoportot (*ki, mi?*) *ProInt*-nek,
 a (b) csoportot (*vala-*) *ProIndef*-nek,
 a (c) csoportot (*sem-*) *ProNeg*-nek nevezzük.]

2.1. Az előbbiekből kiindulva megkockáztatjuk azt a javaslatot, hogy egyetlen, közös, egységes Pro-elemet veszünk fel a mélystruktúrában, amely

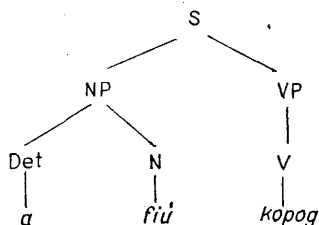
1. állítás vagy tagadás és kérdés esetén *ProInt*-ként,
 2. tagadás és kijelentés esetén *ProNeg*-ként,
 3. állítás és kijelentés esetén *ProIndef*-ként
- jelene meg a felszíni struktúrában.

2.1.1. Elképzelésünk ágrajzokkal (*phrase markerekkel*) így fest:

(11) *A fiú kopog*

- (12) (i) $S \rightarrow NP VP$
 (ii) $NP \rightarrow Det N$
 (iii) $VP \rightarrow V$
 (iv) $Det \rightarrow a, az$
 (v) $N \rightarrow fiú$
 (vi) $V \rightarrow kopog$

(13)

(14) *Ki kopog?*

- (15) (i) $S \rightarrow Q S'$
 (ii) $S' \rightarrow NP VP$
 (iii) $NP \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \dots \\ Pro \end{array} \right\}^6$
 (iv) $VP \rightarrow V$
 (v) $V \rightarrow kopog$

(16) $Pro_{[[NP]S']} \rightarrow ProInt_{[[[Pro]NP]S']}$ ⁷
 Feltétel: $S \rightarrow Q S'$

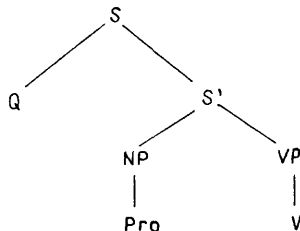
⁶ (15 iii) azt kívánja kifejezni, hogy az NP egyik lehetséges átírása Pro-elem lehet; vagyis a Pro-vá való átírás választható. Ha ez történik, ezután (16) kötelezően következik.

⁷ Az indexbeli zárójelzés az ágrajzban is látható dominanciát jelöli.

(17) $\text{ProInt}_{[[[\text{Pro}]_{\text{NP}}]_{\text{S}'}]} \rightarrow ki, mi$

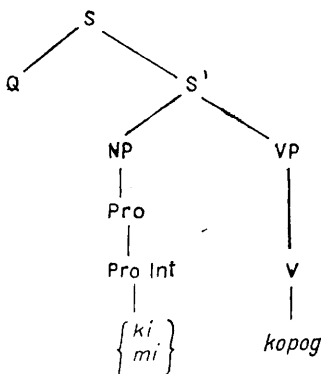
Tehát először a következő *phrase marker*-t kapjuk:

18)

Majd (16) után:

(19)

Végül (17) után:

Úgy gondoljuk, hogy a Q megmarad, mivel a fonológiai szinten a megfelelő intonáció miatt szükség van rá.

2.1.2. Ehhez hasonlóan járhatunk el a ProNeg-ekkel is:

(20) *Senki sem kopog*

(21) (i) $S \rightarrow \text{NEG } S'$

(ii) $S' \rightarrow \text{NP } \text{VP}$

(iii) $\text{NP} \rightarrow \left\{ \begin{array}{c} \dots \\ \text{Pro} \end{array} \right\}$

(iv) $\text{VP} \rightarrow \text{V}$

(v) $\text{V} \rightarrow kopog$

és

(22) $\text{Pro}_{[[\text{NP}]_{\text{S}'}]} \rightarrow \text{ProNeg}_{[[[\text{Pro}]_{\text{NP}}]_{\text{S}'}]}$

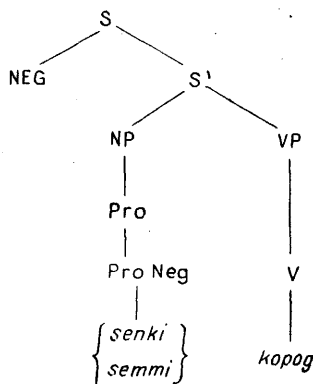
Feltétel: $S \rightarrow \text{NEG } S'$

majd (17)-nek megfelelően:

(23) $\text{ProNeg}_{[[[\text{Pro}]_{\text{NP}}]_{\text{S}'}]} \rightarrow senki, semmi$

Ez azonban NEG S' esetében még nem elég; ugyanis ha csak ennyit adunk meg, akkor a mondat ez lesz:

*(24)

Tehát úgy, ahogy az összes NEG S' mondatnál, itt is be kell vezetni a tagadó morfémát a mondatba. Az általunk javasolt megoldás, hangsúlyozzuk, csak az egyik az elképzelhető megoldások közül:

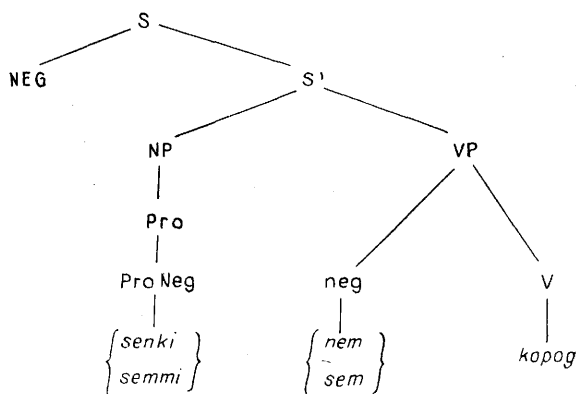
(25) $VP_{[S]} \rightarrow \text{neg V}$
 Feltétel: $S \rightarrow \text{NEG S}'$

(26) $\text{neg} \rightarrow \text{nem, sem}$

(Előnyben részesítjük a VP felosztását neg V-re a neg-nek az Aux-beli megjelenésével szemben. Ez egy szemléletbeli különbség kifejezése részünkről, mivel az Aux kötött, a neg pedig [viszonylag] szabad és a neutrálisnak nevezhető tagadó mondatokban mindig a predicatum igéje előtt található, míg a nem neutrális tagadó mondatokban a hangsúlyos [emfatikus] tag előtt.)

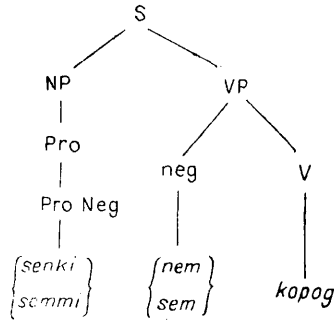
Ezek után a mondat most már helyesen generálva:

(27)

Viszont, és ez az egyik különbség a *NEG* és a *Q* között, ha 'a *NEG* megmarad a *phrase marker*-ben, akkor esetleg tovább generálná a tagadó struktúrákat. Úgy véljük, hogy a *NEG*, miután elvégezte feladatát, felesleges és a *neg* bevezetésével egyidejűleg törölhető. Így a végső struktúra:

(28)

Ezek szerint az *S* által dominált *NEG* kettős feladatot hajt végre. Egyrészt betáplálja a mondatba a *neg* elemet (mindig közvetlenül a predicatum igéje elé), másrészt a *Pro*-elemet (ha van ilyen a mondatban) *ProNeg*-gé alakítja. Természetesen (26) általánosabb, mint (22), és mint ilyen megelőzi az utóbbit. A *neg* bevitele utáni esetleges szórendi átalakítások, úgy gondoljuk, már a terminális láncban történhetnek, a *neg* hatására. (Olyan szórendi változások jöhetnek itt szóba, mint pl. a *Péter elment* ~ *Péter nem ment el*.)

2.1.3. A harmadik eset a *ProIndef*-es mondat. Ezt is a *Pro*-t tartalmazó mondatokból próbálhatjuk levezetni:

(29) *Valaki kopog*

- (30) (i) $S \rightarrow NP VP$
 (ii) $NP \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \dots \\ \text{Pro} \end{array} \right\}$
 (iii) $VP \rightarrow V$
 (iv) $V \rightarrow kopog$

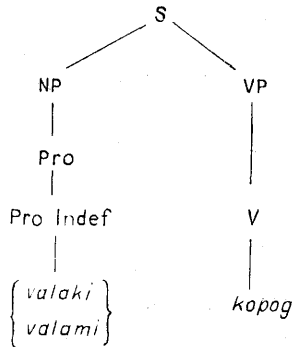
majd a *Pro*-t átalakító szabály:

(31) $Pro_{[[NP]S]} \rightarrow ProIndef_{[[[Pro]NP]S]}$

(32) $ProIndef_{[[[Pro]NP]S]} \rightarrow valaki, valami$

a kapott ágrajz pedig:

33)

(31)-nek természetesen csak (16) és (22) után lehet következnie, ami, most már szavakkal, azt jelenti, hogy
írd át

1. Pro-t ProInt-té (*ki, mi, stb.*), ha a mondat kérdő,
2. Pro-t ProNeg-gé (*senki, semmi, stb.*), ha a mondat tagadó és
3. Pro-t ProIndef-fé (*valaki, valami, stb.*), ha a mondat jelöletlen, vagyis minden más esetben.

2.2.1. Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik az úgynevezett kétszeres vagy többszörös tagadás kérdése. Kétszeres vagy többszörös tagadásnak nevezik a következő eseteket: „*Senki sem ment el*”; „*Senki nem ment el*”; „*Nem ment el senki se*”; „*Senki soha sehova nem ment el senkivel sem*”. A Mai Magyar Nyelv Rendszere a mondatok végén, illetőleg az igék előtt megjelenő *sem, se* szókat járulékos elemnek nevezi.

„A *sem, se* járulékos elemként csatlakozik a [tagadó] névmáshoz, onnan el is maradhat (. . . ha *nem, ne* szócskával kezdődik a mondat), míg a *nem, ne* elsősorban itt is hangsúlyos tagadószó, az általa tagadott szó előtt helyezkedik el, anélkül nem állhat, s a tagadó értelmű névmástól hangsúly és szórend dolgában függetlenül lehet.”

„A tagadás kétszeres jelölése nyelvünknek azzal a más esetekben is tapasztalható sajátosságával egyezik meg, hogy szereti a szó szerkezet mindkét tagján jelölni a viszonyt: pl. *a háznak az az oldala, látom az eget*, tehát ezekhez hasonlóan: *senkit sem láttam. A nincsen, nincs mellett a sincs, sincsen, sem, se* használata éppen olyan szabályszerűséget követ, mint a *nem* mellett a *sem, se*: *Semmi sincs itt; Semmi nincs itt; Nincs itt semmi; Nincs itt semmi se.*”

„Ha a tagadás egyszerre többféle mondatrészre . . . is kiterjed, akkor többszörös tagadásról beszélünk, pl. *Nekem senki sehol semmit nem mondott erről.*” (MMNyR, II, 54—55.)

Semmiképpen nem szeretnénk kétségbevonni nyelvünk ama sajátosságát, hogy „szereti a szó szerkezet mindkét tagján jelölni a viszonyt”, sőt további példákkal is szolgálhatunk: *az alatt az asztal alatt; nekiment az ajtónak; valahova máshova*; stb. Ez diakronikusan levezethető és bizonyítható; viszont azt állítjuk, hogy a (felszínen valóban kétszeresnek, ill. több-

szörösnek tűnő) kétszeres vagy többszörös tagadás megjelölés bizonyíthatóan téves.

2.2.3. Mindenekelőtt azt tartjuk zavarónak, hogy a ProNeg-et tartalmazó mondatok többféleképpen jelennek meg, anélkül azonban, hogy jelentésük megváltozna:

- (i) *Senki se(m) ment el*
- (ii) *Senki nem ment el*
- (iii) *Nem ment el senki*
- (iv) *Nem ment el senki se(m)*

Mivel a *se(m)* a leíró nyelvészetben jobbára tagadószóként szerepel, és mivel a fenti idézetekből következtetve (i)-ben a *se(m)* járulékos elem, míg (ii)-ben a *nem* tagadószó, ez azt jelentené, hogy (i)-ben csak e g y s z e r — magával a tagadó névmással — (ii)-ben viszont ké t s z e r tagadunk. Ha viszont másképpen közelítjük meg a kérdést és a *sem* tagadószó szerepét tekintjük elsődlegesnek, akkor azt kell mondanunk, hogy (i—iii) különbözik (iv)-től, mégpedig abban, hogy eggyel többször tagadunk az utóbbi mondatban, holott ez nyilvánvalóan nincs így, ha a tagadás azt jelenti, hogy a mondat „ellenkező előjelűvé” változik, algebrából kölcsönzött terminusokkal kifejezve. (iv) esetében pusztán arról lehet szó, hogy eggyel több tagadó értelmű morféma jelenik meg a felszíni mondatban. Hasonló a helyzet a többszörös tagadással is. Aligha hihető, hogy eggyel többször tagadunk (vi)-ban (v)-höz képest:

- (v) *Nekem senki semmit nem mondott erről*
- (vi) *Nekem senki soha semmit nem mondott erről*

2.2.4. Kiindulásul tételezzük fel, hogy az ige előtti *se(m)* ugyanolyan tagadószó, mint a *nem* (ld. (i—ii)). Ezt másjellegetű mondatok is alátámasztják (*Péter nem ment el ~ Péter sem ment el*).⁸ Figyeljük meg, hogy a következő mondatokban mikor jelenhet meg a *se(m)* az ige előtt és mikor az ige mögött:

- (vii) (a) *Jóska senkit $\left\{ \begin{matrix} se(m) \\ nem \end{matrix} \right\}$ hívott ide*
- (b) *Jóska nem hívott ide senkit (se(m))*
- * (c) *Jóska sem hívott ide senkit (se(m))*⁸
- (viii) (a) *Sehova $\left\{ \begin{matrix} se(m) \\ nem \end{matrix} \right\}$ jársz*
- (b) *Nem jársz sehova (se(m))*
- * (c) *Sem jársz sehova (se(m))*

⁸ Magyarozatképpen a két 'sem-es' mondatához el kell mondanunk, hogy az első esetben (*Péter nem ment el ~ Péter sem ment el*) az utóbbi mondat ugyanúgy azt mondja, hogy „Péter nem ment el”, mint az előbbi, csak hogy az, amit az utóbbi mondat hozzáad a jelentéshez, itt egyáltalán nem fontos. A *sem* és a *nem* különbözősége annál fontosabb viszont (vii c)-nél a sorba történő „beilleszkedés” miatt, de vö. (viii a—b—c), (ix a—b—c) és (x a—b—c).

- (ix) (a) *Soha* $\begin{Bmatrix} se(m) \\ nem \end{Bmatrix}$ *gondolok rád*
 (b) *Nem gondolok rád soha (se(m))*⁹
 *(c) *Sem gondolok rád soha (se(m))*
- (x) (a) *Senki sehova senkivel* $\begin{Bmatrix} se(m) \\ nem \end{Bmatrix}$ *ment el*¹⁰
 (b) *Nem ment el senki sehova senkivel (se(m))*
 *(c) *Sem ment el senki sehova senkivel (se(m))*

2.2.5. Mindebből az következik, hogy kétféle *sem*-mel állunk szemben. Az egyik az, amelyik a *nem* helyén jelenik meg az ige előtt, de csak akkor, ha az ige előtt már van legalább egy ProNeg; ha egy sincs, akkor csak a *nem* szerepelhet az ige előtt. Ezek szerint azt, hogy a mondatban *nem* vagy *sem* jelenik meg, az befolyásolja, hogy van-e ProNeg az ige előtt vagy sem. Így a szabályok sorrendjében a Pro-t ProNeg-gé átalakító szabálynak előbb kell következnie, mint a *neg*-et egyrészt *nem*-mé, másrészt $\begin{Bmatrix} se(m) \\ nem \end{Bmatrix}$ -mé átalakító szabálynak, amely már csak a felszíni struktúrában operálhat — megfelelő környezetszabályok segítségével. Ezek a szabályok ilyenfajta lehetnének:

- (xi) $Pro_{[[...]s^1]} \rightarrow ProNeg_{[[[Pro]...]s^1]} \quad 11$
 Feltétel: $S \rightarrow NEG S$

- (xii) $neg \rightarrow nem, sem, se / X ProNeg Y - V Z$
 ahol X, Y, Z bármilyen összetevőt jelenthet, \emptyset -t is.

- (xiii) $neg \rightarrow nem$

amely szabályok a fenti sorrendben azt jelentik, hogy írd át Pro-t ProNeg-gé, ha a mondat tagadó (ld. 2.1.3., 2. pont); *neg*-et írd át *nem*-mé, *sem*-mé vagy *se*-vé, ha legalább egy ProNeg van az ige előtt (X, Y és Z nem zárják ki azt a lehetőséget, hogy ProNeg-ek helyett állnak); és *neg*-et írd át *nem*-mé minden más esetben. Az ige előtt tehát a *sem* „tisztességes” tagadószó.

2.2.6. Más a helyzet az ige mögötti ProNeg(ek)et követő *sem*-mel, amelyet mi is járulékos elemnek tartunk, egyfajta „névmási vonzat”-nak. Ez valóban el is maradhat, megjelenése nem kötelező. Ezért bevezetéséhez fakultatív szabály szükséges:

- (xiv) $ProNeg \rightarrow ProNeg ppp / X V Y - Z$
 ahol „ppp” a posztpronominális partikula rövidítése; és ahol X, Y és Z bármilyen összetevőt jelöl, \emptyset -t is.

- (xv) $ppp \rightarrow sem, se$

⁹ A *sose(m)* a *sohase(m)* összevont alakja.

¹⁰ Szórendi variációk természetesen elképzelhetők (a ProNeg-ek helyét változtatva), de ezek sem a jelentést, sem a mondatoknak megfelelő struktúrákat nem érintik.

¹¹ Ez megegyezik (22)-vel.

Valószínű, hogy (xiv)-ben ProNeg és ppp közé még fel kell venni egy W elemet, ugyanis vannak olyan szerkezetek is, mint pl. „*semmilyen kabátot se*”; bár ez a tény pillanatnyilag aligha fontos.

3. Visszatérve mostmár a Pro-elemekre, látjuk, hogy (22)-t (xi)-sel általánosítottuk:

$$(22) \text{ Pro}_{[[\text{NP}]\text{S}']} \rightarrow \text{ProNeg}_{[[[\text{Pro}]\text{NP}]\text{S}']} \\ \text{Feltétel: S} \rightarrow \text{NEG S}'$$

$$(xi) \text{ Pro}_{[[\dots]\text{S}']} \rightarrow \text{ProNeg}_{[[[\text{Pro}]\dots]\text{S}']} \\ \text{Feltétel: S} \rightarrow \text{NEG S}'$$

Végezzük el az általánosítást a másik két szabállyal is:

$$(16) \text{ Pro}_{[[\text{NP}]\text{S}']} \rightarrow \text{ProInt}_{[[[\text{Pro}]\text{NP}]\text{S}']\text{-ből:}}$$

$$(34) \text{ Pro}_{[[\dots]\text{S}']} \rightarrow \text{ProInt}_{[[[\text{Pro}]\dots]\text{S}']} \\ \text{Feltétel: S} \rightarrow \text{Q S}'$$

Az összes többi esetre pedig, amikor Pro van a mondatban, (31) átalakításával:

$$(31) \text{ Pro}_{[[\text{NP}]\text{S}]} \rightarrow \text{ProIndef}_{[[[\text{Pro}]\text{NP}]\text{S}']\text{-ből:}}$$

$$(36) \text{ Pro}_{[[\dots]\text{S}]} \rightarrow \text{ProIndef}_{[[[\text{Pro}]\dots]\text{S}]}]$$

A három Pro-átalakító szabály tehát így fest (a fent (xi)-sel jelzett szabály itt (35)-ként szerepel):

$$(34) \text{ Pro}_{[[\dots]\text{S}']} \rightarrow \text{ProInt}_{[[[\text{Pro}]\dots]\text{S}']} \\ \text{Feltétel: S} \rightarrow \text{Q S}'$$

$$(35) \text{ Pro}_{[[\dots]\text{S}']} \rightarrow \text{ProNeg}_{[[[\text{Pro}]\dots]\text{S}']} \\ \text{Feltétel: S} \rightarrow \text{NEG S}'$$

$$(36) \text{ Pro}_{[[\dots]\text{S}]} \rightarrow \text{ProIndef}_{[[[\text{Pro}]\dots]\text{S}]}]$$

A dominancia jelölésében a kipontozott egységre azért van szükség, hogy megfelelő felszíni formákat hozzunk létre. Így pl. (16), (22) és (31) az „ $[[\text{NP}]\text{S}]'$ ” dominancia miatt csak „alanyi” helyettesítő elemeket generálhat. Egy lehetséges „ $[[[\text{NP}]\text{VP}]\text{S}]'$ ” dominancia-index viszont a megfelelő „tárgyi”, egy „ $[[[\text{Adv}_{\text{loc}}]\text{VP}]\text{S}]'$ ” a megfelelő helyhatározó elemet, és így tovább.

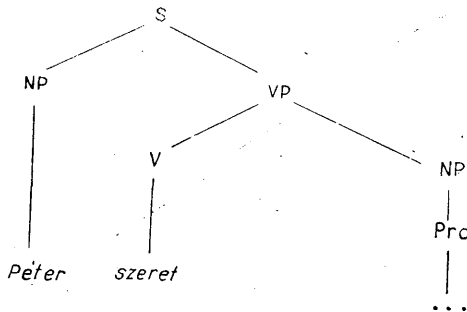
4.1. Az említett szabályok azonban csak „egyényező” esetekben válnak be, vagyis akkor, amikor csak tagadunk, vagy csak kérdünk; de nem ad választ arra, hogy milyen módon jönnek létre az olyan mondatok, mint:

(37) *Kit nem szeret Péter?*

(38) *Ki nem szeret senkit sem?*

(37)-nél az okoz gondot, hogy a Q és a NEG együtt szerepel. A mondat alapsztruktúrája mindenképpen

(39)

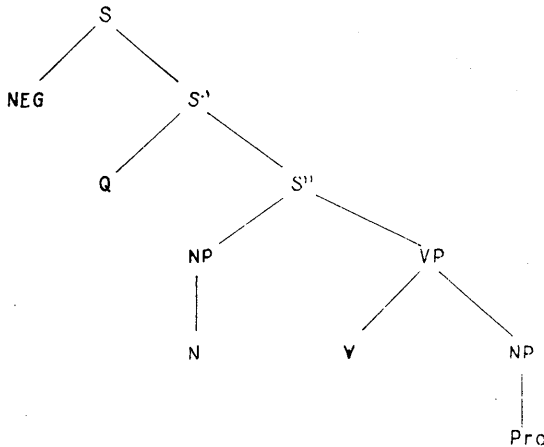

Ha S-t így írjuk át:

- (40) (i) $S \rightarrow \text{NEG } S'$
- (ii) $S' \rightarrow Q S''$

akkor a következő *phrase marker*et kapjuk:

(40) (iii)

amelyben ugyan Q átalakítja Pro-t *kit?/mit?* kérdőszóvá, de mi a bizonyíték arra, hogy a NEG a Q „fölött” van? Továbbá az is kérdéses, hogy hogyan „érvényesül” a NEG hatása az alatta levő Q-szinten keresztül.¹² Ez így kifejezetten önkényesnek látszik.

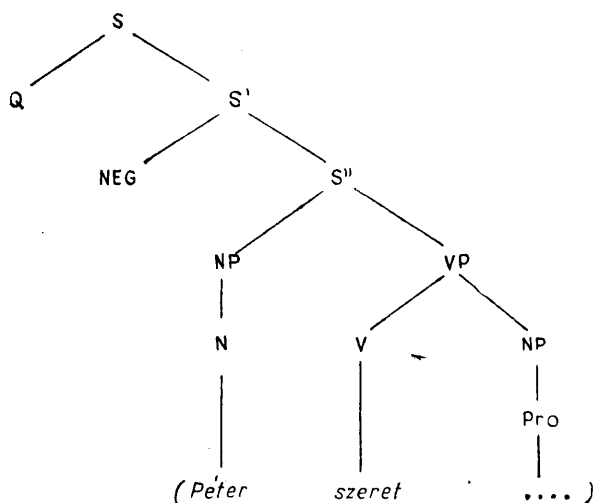
Ha pedig a másik kínálkozó megoldást választjuk, akkor

- (41) (i) $S \rightarrow Q S'$
- (ii) $S' \rightarrow \text{NEG } S''$

¹² A Q megmaradna a struktúrában, ld. 2.1.1.

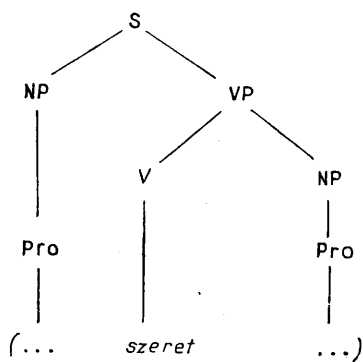
és az ágrajz:

(41) (iii)

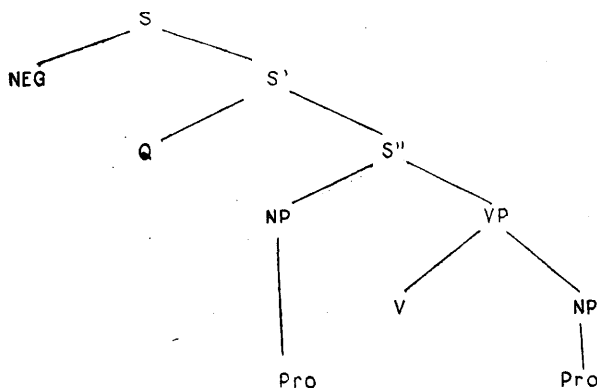
amely esetben (35) révén a Pro átalakul ProNeg-gé, a NEG törlődik a mondatból (ld. 2.1.2.), a Q előtt „szabaddá válik” az út, de a mondatban nem talál átalakításra váró Pro-elemet. Mindez azt mutatja, hogy az eddig megadott szabályok rosszak. De (38)-sal sem tudunk az eddigiek alapján zöldágra vergődni. Itt az alapstruktúra

(42)

amely, akármilyen sorrendben állapítjuk is meg a NEG és a Q elhelyezését, nehezen fogja kiadni a „*Ki nem szeret senkit sem?*” mondatot. Ha (40 i—ii)-re „bizzuk” a generálást, ezt kapjuk:

(43) (i)

Itt először Q végzi el az átalakítást és a

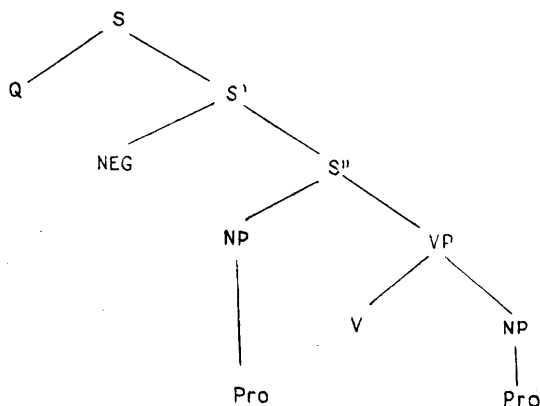
(43) (ii) *Ki szeret kit?*

mondatot generálja. Ezekután a NEG (amelyre fentebb leírt fenntartásaink továbbra is érvényesek) már csak legfeljebb (43 iii)-t adhatja ki, miután nem talál „üres” Pro-t a struktúrában:

(43) (iii) *Ki nem szeret kit?*

Ez is helyes mondat, csak éppen nem erre számítunk. Ha *it*-t is megpróbáljuk megfordítani a Q és a NEG helyét, akkor a

(44) (i)

deriváció eredményeképpen a

(44) (ii) *Senki nem szeret senkit sem*

mondatot kapjuk az első szinten; (xi), (xii), valamint (xiv), (xv) alapján (ld. 2.2.5—6.). Most pedig a Q nem talál Pro-t, amit átalakíthatna. Ha a Q az összes kérdő mondatot generálja, akkor legfeljebb ezt a mondatot kapjuk.

(44) (iii) *Senki nem szeret senkit sem?*

De akárhogy állapítjuk is meg a sorrendet, szabályaink nem elegendőek arra, hogy különböző struktúrákat rendeljenek hozzá az alábbi mondatokhoz (vö. (38)):

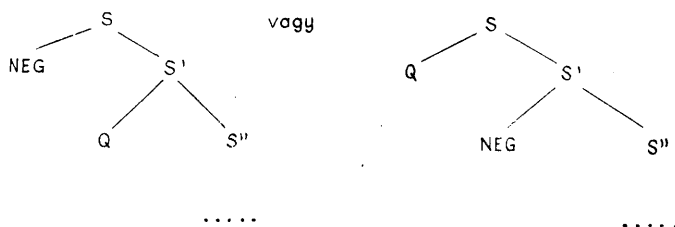
(45) *Ki nem szeret senkit sem?*

(46) *Kit nem szeret senki sem?*

4.2. De nemcsak a ProInt és a ProNeg együttes megjelenése okoz gondot, hanem ugyanígy megoldatlan marad a ProInt és a ProIndef együttes megjelenése is:

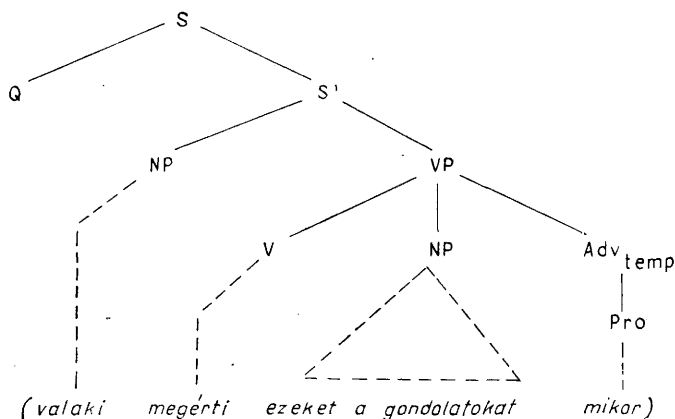
(47) *Mikor érti meg valaki ezeket a gondolatokat?*

Itt még az sem lehet megoldás, hogy mit helyezünk mi fölé, hiszen Indicativum elem a Q-hoz és a NEG-hez hasonlóan nincs, így a fenti struktúráknak nincs megfelelőjük.

(47)-et tehát nem S''-s, hanem csak S'-s struktúrával lehet leírni:

(48)

De (48)-nak az alatta levő zárójelzett szólancot kellene kiadnia, ez pedig semmiképpen sem sikerülhet, hiszen egy másik — bár egyébként nyelvileg helyes — mondatot kapunk. Ezzel viszont nem sokat kezdhetünk, ha az volt a célunk, hogy (47) *phrase marker*-ét írjuk le. A (48) által generált mondat ez lesz: „Ki (és) mikor érti meg ezeket a gondolatokat?”

Végsősoron az eddigi szabályok, ha nem „termelnek” is rosszulformált felszíni struktúrákat, mégis kudarcot vallanak, amikor különböző mondatokhoz azonos frázis-jelölőt (*phrase marker*) kénytelenek megadni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a szabályok rosszak, hanem inkább azt, hogy (37), (45), (46) és (47) generálásához ki kell egészíteni az eddigi szabályrendszert.

5.1. NOAM CHOMSKY az „Aspects of the Theory of Syntax” c. művében kifejti azt a nézetét, hogy a mélystruktúrának képesnek kell lennie megmagyarázni a felszínen azonos, de alapjában véve különböző szerkezeteket:

„... tekintsük a következő mondatokat:

(6) *I persuaded John to leave* „Meggyőztem Jánost, hogy menjen el”

(7) *I expected John to leave* „Arra számítottam, hogy János elmegy”

... világos, hogy a (6) és (7) mondat struktúrájában nem párhuzamos. ... (6) és (7) példája ... fontos szempontot világít meg. ... Megmutatja, hogy a felszíni struktúra sokszor mennyire keveset árul el a mélystruktúráról. ... (6) és (7) felszíni struktúrája megegyezik, de mélyéstruktúráik, melyek... meghatározzák szemantikai srtelmezéseiket, jelentősen eltérnek.¹³ (22–24. Kiemelés tőlem. — K. I.)

5.1.1. Ebből viszont a fordítottja is következik, vagyis különböző felszíni szerkezetű, de — mivel jelentésük teljesen azonos — azonos mélystruktúrájú mondatokat is lehet generálni. Nem az olyan jelentésbeli szinonimiára gondolunk, mint pl. „Péter vett egy tollat Jancsitól” ~ „Jancsi eladott egy tollat Péternek”. Hangsúlyozzuk, a jelentésnek tökéletesen meg kell egyeznie. Úgy gondoljuk, hogy (49)–(50) jó példa erre az esetre:

(49) *Ki nem szeret senkit sem?* (= (38), (45))

(50) *Ki az, aki senkit sem szeret?*

Megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy (49)–(50) bázisbeli frázis-jelölőjének (*base phrase marker*-ének) egyik megjelenési formája. Nézzük először (50) derivációját, majd próbáljuk hasonló példákkal bizonyítani az eljárás jogoságát.

¹³ „... consider the sentences

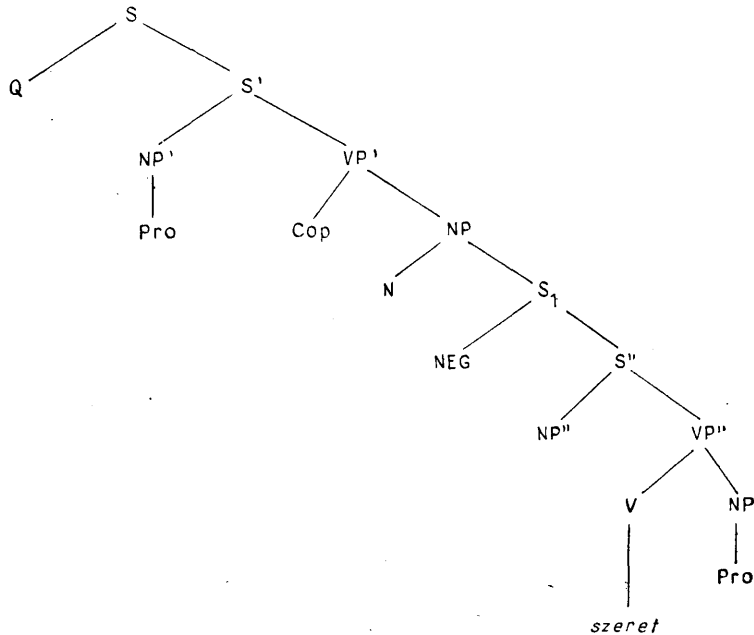
(6) *I persuaded John to leave*

(7) *I expected John to leave*

... it is clear that the sentences (6) and (7) are not parallel in structure ... The example (6) and (7) serves to illustrate [an] important point ... It shows how unrevealing surface structure may be as to underlying deep structure ... (6) and (7) are the same in surface structure, but very different in the deep structure that ... determines their semantic interpretation.”

- (50) (a)
- (i) S → Q S'
 - (ii) S' → NP' VP'
 - (iii) NP' → Pro
 - (iv) VP' → Cop NP
 - (v) NP_[VP] → N S₁
 - (vi) S₁ → NEG S''¹⁴
 - (vii) S'' → NP'' VP''
 - (viii) VP'' → V NP
 - (ix) NP_[VP''] → Pro
 - (x) V → *szeret*
- Feltétel: NP' = NP''

(50) (b)

Feltétel: NP' = NP''

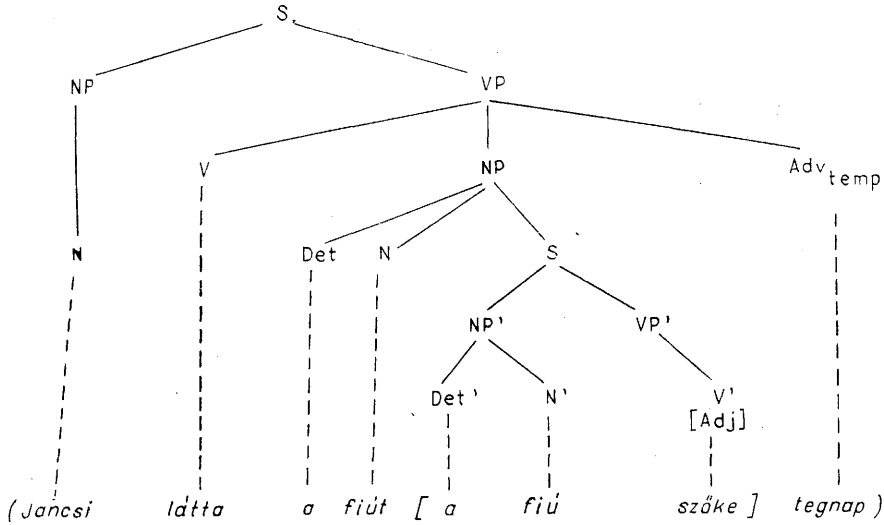
Úgy képzeljük, hogy (50 a–b) először a beágyazott mondatot alakítja át a transzformációs szabályokkal, vagyis először S₁-et hozza a felszíni struktúrához közelebb álló szintre. Az eddig ismertetett szabályok következtében S₁-ből normál tagadó mondat lesz. A különbség mindössze abban áll, hogy NP''-t nem definiáljuk a beágyazott mondatban, így valami ilyesféle láncot kapunk majd a beágyazott mondatra: „X nem szeret senkit sem” vagy „NP'' nem szeret senkit sem”, amelybe a megfelelő szabályokkal „behelyettesítjük” NP'' helyébe a mátrix-mondat későbbi átalakítása során létrejövő kérdőnévmást az NP' = NP'' feltétel szerint, vagy pedig ugyanennek a feltételnek a következtében a másik lehetséges úton (50)-et kapjuk.

¹⁴ Az S'' jelölést itt és az alábbiakban az S₁ jelölés egyszerűsítésére használjuk.

5.1.2. Ehhez hasonló megoldásokkal más esetekben is találkozunk, pl. a mondatot így írhatjuk át:

(i) *Jancsi a szőke fiút látta tegnap*

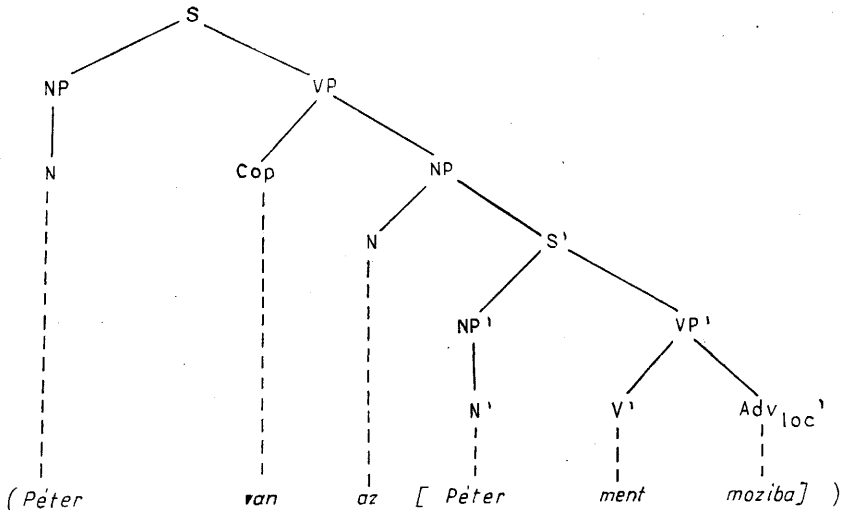
(ii)

A fenti mondatnak az a feltétele, hogy $Det = Det'$ és $N = N'$. Világos, hogy (ii)-ben $NP \neq NP'$. De ha (iii)-t tekintjük, akár az NP-szinten is létrehozhatjuk ezt a feltételt (a mondat nem emfaticus, csak a megfelelő kiegészítő kérdésre felel, pl. „Ki az, aki moziba ment?”).

(iii) *Péter az, aki moziba ment*

(iv)

Úgy gondoljuk, hogy (iii—iv) esetén teljesen mindegy, hogy az $N = N'$, vagy az $NP = NP'$ feltételt adjuk meg. Ugyanakkor feleslegesnek tartjuk, hogy ha $N = N'$, akkor az N' -t, ha pedig $NP = NP'$, akkor az NP' -t tovább bontsuk, hiszen az egyenlőség mindent kifejez. És éppen ez teszi indokolttá, hogy (50 a—b)-ben NP'' -t nem bontottuk tovább. Ha azt a konvenciót elfogadjuk, hogy az egyenlőségi feltétel az NP-szinten is létrehozható, akkor magyarázatot kapunk a (45—46) kapcsán felmerült kérdésre, mégpedig olyan formában, hogy a korábban leírt — Pro-elemeket generáló — szabályok továbbra is érvényesek maradnak.

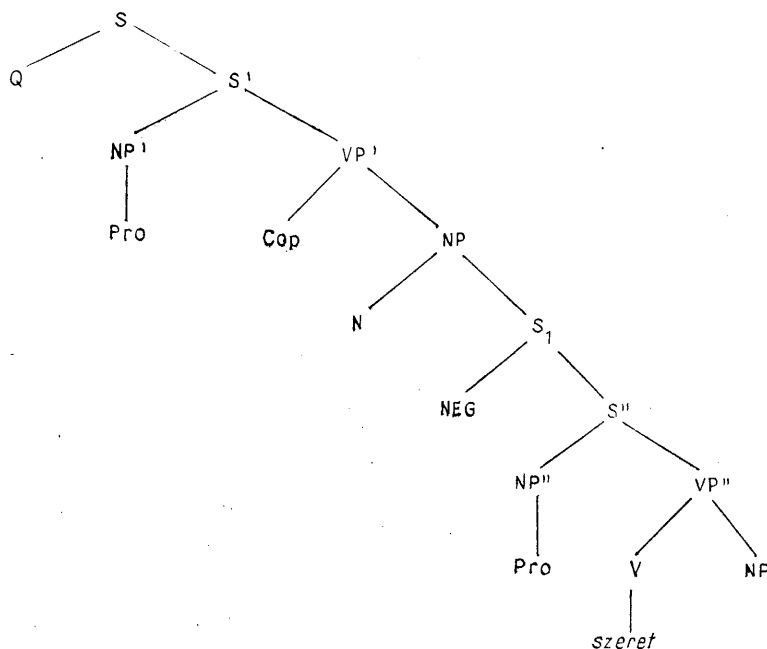
5.1.3. Feltételezésünk szerint (46) = (51)

(46) *Kit nem szeret senki sem?*

(51) *Ki az, akit senki sem szeret?*

- (51 a)
- (i) S → Q S'
 - (ii) S' → NP' VP'
 - (iii) NP' → Pro
 - (iv) VP' → Cop NP
 - (v) NP → N S₁
 - (vi) S₁ → NEG S''
 - (vii) S'' → NP'' VP''
 - (viii) NP'' → Pro
 - (ix) VP'' → V NP_[VP'']
 - (x) V → *szeret*
- Feltétel: NP' = NP_[VP']

(51 b)

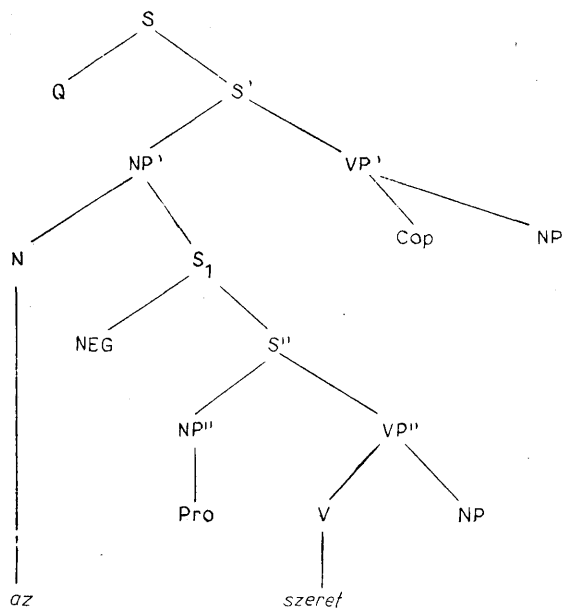
Feltétel: $NP' = NP_{[VP']}$

(51 b) (50 b)-hez hasonló módon működik, és így vagy (51)-et hozza ki, kibontva a teljes struktúrát, vagy behelyettesíti a senki sem szeret NP'' -t (= S_1) láncba a mátrix-mondatban generált *ki* kérdőszót az egyenlőség következtében, és a következő szinten megkapjuk a „*senki sem szeret kit*” láncot, amelyből a szórendi szabályok létrehozzák a „*Kit nem szeret senki sem?*” mondatot.¹⁵

5.1.4. Látjuk tehát, hogy az 5.1.1–3.-ban leírt módszer különbözőképpen írja le (50)-t és (51)-t, vagyis (45–46)-t. Vizsgáljunk meg néhány példát:

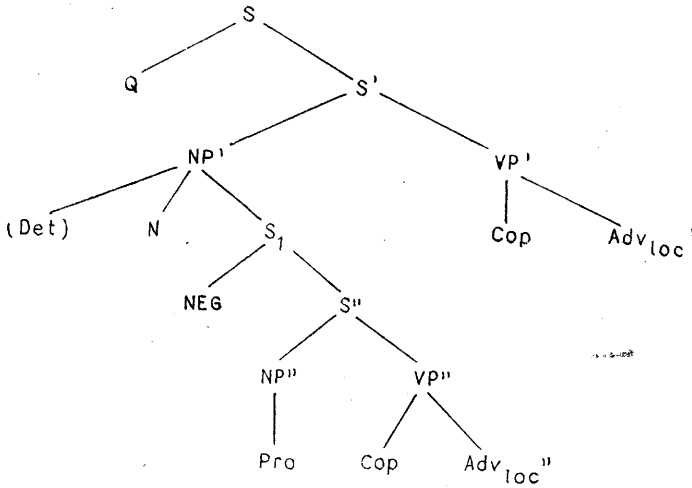
(52) *Miért nem tanultál semmit sem?* = (53)

¹⁵ Könnyen lehet, hogy a „*Ki az, akít ...*” típusú mondatokban a *ki* a nominális állítmány tagja, és az *az* van az alanyi NP alatt. Ebben az esetben (51) és az utána következő struktúrák, melyekben a *ki* alany-helyzetben szerepel, az alábbi ágrajzzal írhatók le:

(i) Feltétel: $NP_{[VP]} = NP_{[VP']}$
 Ez tulajdonképpen ugyanazt a felszíni szerkezetet generálja, mivel a nominális predikátumban levő Pro éppen úgy szuffixum nélkül generálódik, mintha az alanyi NP tagja lenne. A fenti struktúra előnye, hogy megfelel a topic/comment szerinti rendezésnek; hátránya, hogy nem különíti el a pronominális kérdéseket az adverbálisoktól, mivel így a kérdőszó alapjául szolgáló Pro mindig a VP-ben van (ld. SVARTVIK nézetét, 5.2.11.).

(55) (i)

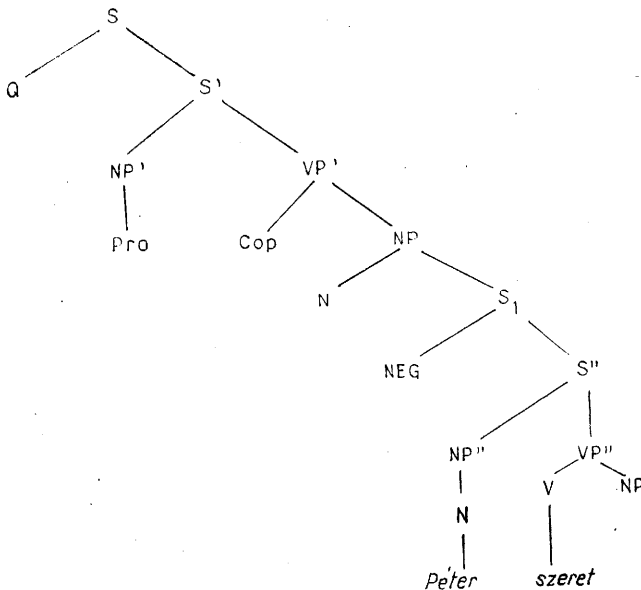
Feltétel: $Adv_{loc'} = Adv_{loc''}$

5.2.1. Ezek után az egyszerű, Pro-nélküli tagadó kérdések generálása sem ütközik akadályba, bár struktúrájuk nem sokkal egyszerűbb, mint a több Pro-t tagadó kérdéseké.

(56) *Kit nem szeret Péter?* = (57)

(57) *Ki az, akit nem szeret Péter?*

(57) (i)

Feltétel: $NP' = NP_{[VP]}$

5.2.11. Figyeljük meg a különbséget (55 i) és (57 i) között. Ezzel kapcsolatban szeretnénk J. SVARTVIK kutatásaira utalni. Az ő elgondolásait idézi és fejleszti tovább KIEFER FERENC:

„Érdekes problémát vet fel a kérdőmondatokkal kapcsolatban Svartvik. Véleménye szerint a *wh*-kérdéseket [azaz a kiegészítendő kérdéseket] két csoportra kell osztani: pronominális (*who* és *what*) és adverbialis (*where*, *when*, *how*, *why*, stb.) típusra. Az előbbit Q_{pron} -nal, az utóbbit Q_{adv} -val jelöli. Az egyes igék különbözőképpen viselkednek a két kérdéssel kapcsolatban:

The police might ask for the details.

**How might the police ask for the details?*

Who might ask for the details?

He agreed with her.

**How did he agree with her?*

Who did he agree with?

The car stopped beside the wall.

What did the car stop beside?

Where did the car stop?

His class must come into the picture.

**What must his class come into?*

**Where must his class come? etc.*

A megoldás valószínűleg az, hogy az igék szótári jellemzésében a $\pm Q_{\text{pron}}$ és/vagy a $\pm Q_{\text{adv}}$ jegynek is szerepelnie kell. Így pl. az *ask* jellemzésében szerepel a $+Q_{\text{pron}}$, de nem a $+Q_{\text{adv}}$; az *agree* jellemzésében ugyanúgy; a *stop* mindkét Q -t tartalmazza $+$ előjellel, a *come* pedig mindkettőt — előjellel.” (Szintaxis, Kérdőmondatok, 9–10. o.)

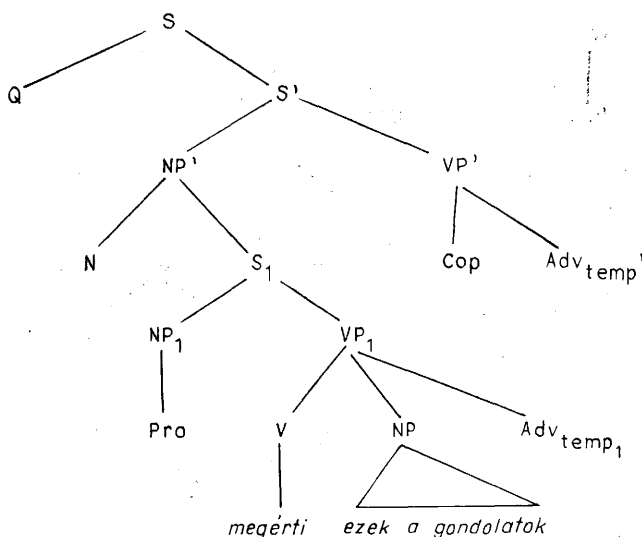
(55 i) és (57 i) viszont éppen azt mutatja, hogy nincs szükség külön $\pm Q_{\text{pron}}$ és $\pm Q_{\text{adv}}$ felvételére az igék szótári jellemzésében, mivel különböző *phrase marker*-ek generálják a SVARTVIK által Q_{pron} -nak és Q_{adv} -nak elkeresztelt kérdéseket, így ezek az igék csak bizonyos struktúrákban nem jelenhetnek meg.

5.2.2. A leírt módszer annak a célnak is megfelel, hogy (47)-et és a hasonló mondatokat generálja:

(47) *Mikor érti meg valaki ezeket a gondolatokat?* = (58)

(58) *Mikor lesz az, hogy valaki megérti ezeket a gondolatokat?*

(58) (i)

Feltétel: $Adv_{temp'} = Adv_{temp_1}$

Itt S_1 alatt, mivel sem Q, sem NEG nem található, a Pro-ból (36) alapján ProIndef lesz (vagyis egy *vala-* kezdetű névmási elem a későbbiek folyamán), amelyből az $[[NP]S]$ dominancia miatt *valaki/valami*; ezek közül aztán az ige szelekciós kikötései választják ki a helyes alakot.

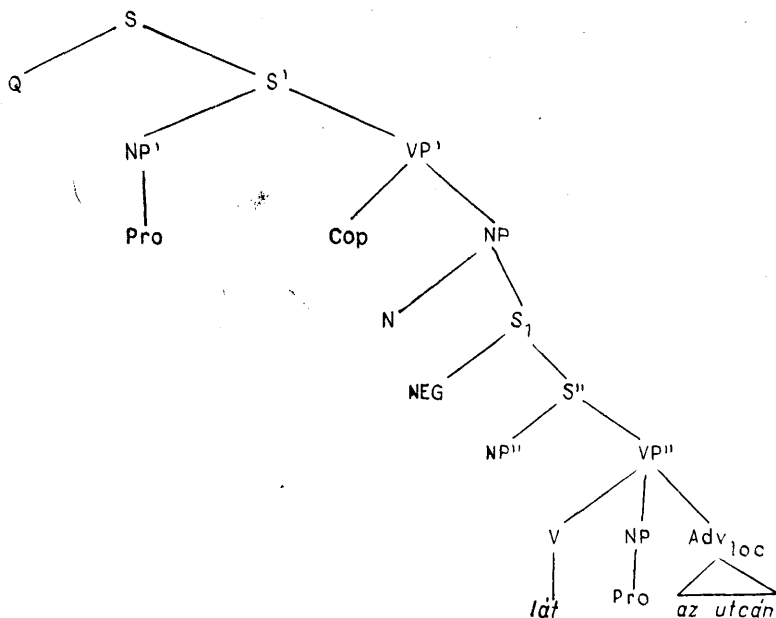
Minden eddigi struktúra azt mutatta, hogy a Q-mondat mátrix mondat volt, míg a NEG-mondat beágyazott. Ez megfelel a felszínen megnyilvánuló alá/fölérendeltségi viszonyoknak. Ezek szerint tehát kimondhatjuk, hogy a Q és a NEG közvetlenül egymás alatt, illetve egymás fölött (vö. 4.1.) nem jelenhet meg, nem kerülhet egymással érintkezésbe, ezt csakis és kizárólag mátrix- és beágyazott mondattal lehet megoldani és csak úgy, hogy ha a Q és a NEG egyszerre szerepel, a NEG-mondat mátrix-mondat nem lehet.

5.3. Ahhoz viszont, hogy az idáig megadott szabályok helytálló voltát elismerjük, nemcsak arra van szükség, hogy azt bizonyítsuk, szabályaink generálnak jól-formált felszíni struktúrákat, hanem arra is, hogy meggyőződjünk, szabályaink nem generálnak rosszul-formált struktúrákat. Próbáljuk megvizsgálni, hogy ez valóban igaz-e:

* (59) *Ki nem látott valakit az utcán?* = (60)

* (60) *Ki az, aki nem látott valakit az utcán?*

(60) (i)

Feltétel: NP' = NP''

Ez a struktúra nem generálja (60)-t, és így (59)-t sem, mivel az S_1 -ben levő Pro-t nem ProIndef-fé, hanem ProNeg-gé (*senki*) alakítja, és ezzel a helyes

(61) *Ki az, aki senkit sem látott?* = (62)(62) *Ki nem látott senkit sem?*

mondatokat adja ki. Ha viszont úgy próbálnánk (az eddigi szabályok helyes működését vizsgálándó) megkerülni a fenti szerkezettel lehetetlennek mutató generálást, hogy az „Az Péter, akit nem láttam” (vagy „Péter az, akit nem láttam”) mintájára egy „Az valaki, akit nem láttam” (vagy „Valaki az . . .) mondattal kísérletezünk, az előbbiekhöz hasonlóan negatív eredményre jutnánk, mivel az első mondatnak van egy 'egyszerű' párja (*Pétert nem láttam*), míg az utóbbinak nincsen „**Valakit nem láttam*”-ja. Mellesleg az is igaz, hogy a *valaki* és a többi ProIndef nem kaphat semmiféle mondathangsúlyt. Ezek szerint, ha csak egy újabb megkerülő megoldás nem létezik, szabályaink (59–60)-t és hozzájuk hasonló szerkezeteket nem generálnak.

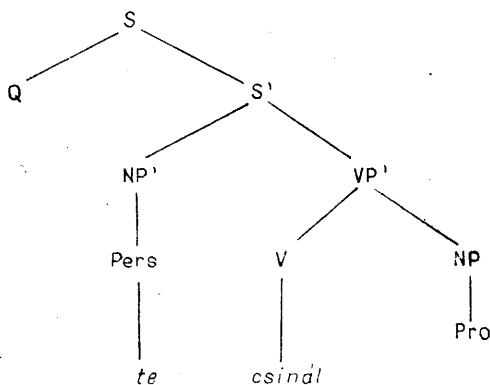
5.4. Kérdéses még, bár ezt másodrendűnek tartjuk, hogy a

(63) *Mit csinálsz?*

típusú kérdéseket hogyan szerepeltessük a mélystruktúrában. Nem tartjuk hibásnak azt a megoldást, hogy a *phrase marker*-ben csak a VP NP-jét írjuk

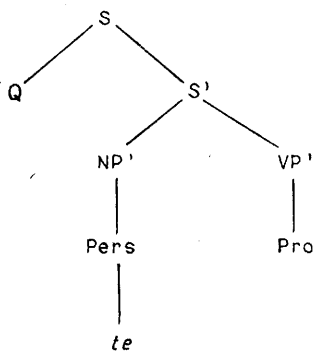
át Pro-nak, ahogy az a mondat felszíni tulajdonságainak megfelel, továbbá a VP V-jét a terminális láncból *csinál*-nak, valahogy ilyenformán:

(64)

Ebből a szabályok a Pro-nak ProInt-té való átalakítása után (63)-t generálják. Mi azonban egy ettől némileg eltérő megoldást javasolunk. Úgy gondoljuk, hogy ha az *egész VP-t* íránk át Pro-nak, megfelelőbb struktúrához jutnánk.

(65)

amelyben például egy

(66) $\text{Pro}_{[[\text{VP}]S']}$ → $\text{ProInt}_{[[[\text{Pro}]VP]S]}$

(67) $\text{ProInt}_{[[[\text{Pro}]VP]S]}$ → *mit csinál*
 Feltétel: S → Q S'

formájú szabályrendszer kérdő mondatot hoz létre.

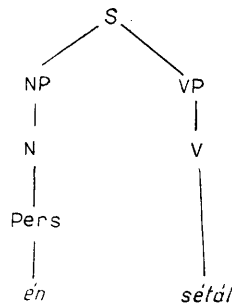
Arra, hogy ezt a fenti megoldást válasszuk (64) helyett, két okunk van. Az egyik az, hogy a [\pm Human] jegynek nincs köze a *ki/mi* kérdőnévmások közti választáshoz; a kérdésben mindig a *mit* kérdőszónak kell szerepelnie.

Ezek szerint két *csinál* létezne. Az egyik az, amelyik azt is jelenti, hogy „csinál”, vagyis egy teljes jelentésű ige; a másik pedig egyszerűen egy üres elem (természetesen igei ragozással), a *mit* kérdőszóval együtt egy üres szintagma, amelybe bármit behelyettesíthetünk. Ezt alátámasztandó az alábbiakat hozhatjuk fel:

Általában a válaszok tükrözik a kérdések struktúráját; az új információ rendszerint a kérdőszó helyébe kerül és beilleszkedik a kérdőszó dominancia-viszonyaiba. Így például „*Hová mész? — Moziba megyek*”; „*Hol, mikor és miért győzték le Napóleont? — Napóleont Waterlooban győzték le 1815-ben (és) azért mert köd volt*”; stb. Ezek esetében nyilvánvaló, hogy ugyanolyan frázis-jelölőt kap a kérdés, mint amelyet a megfelelő kijelentő mondat, pusztán szórendi eltérések lehetségesek, de ezek nem tartoznak a frázis-jelölők hatáskörébe. Amennyiben ez igaz, nehéz helyzetbe kerülünk, ha az alábbi két mondatra ugyanazzal a „*Mit csinálsz?*” kérdéssel kívánnánk kérdezni:

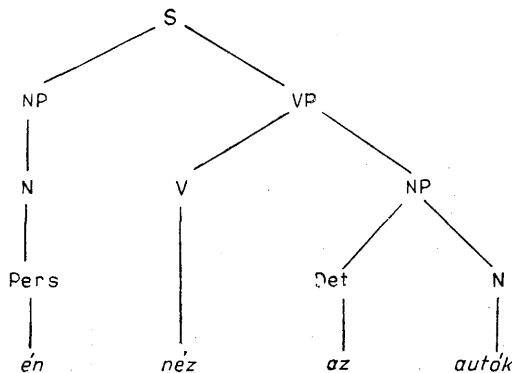
(68) *Sétálok*

(69)

(70) *Az autókat nézem*

(71)

Ha (64) szerint írjuk le a „Mit csinálsz” kérdőmondatot, nem kapunk azonos kérdés- és válasz-struktúrát (68) és (70) esetében, melyre (65) megfelelő ágrajzot ad. A $VP \rightarrow Pro$ alakú szabály ugyanis nem zárja ki azt, hogy a VP-t tovább lehessen bontani „lefelé”. Amikor pedig a *csinál* eredeti jelentésében szerepel, nem lesz tagja a $Pro_{[VP]}$ -nek, hanem a VP-t $V NP$ -re bontjuk. Ilyenkor természetesen a *csinál* a válaszban is megjelenik.

KENESEI ISTVÁN

Irodalom

- CHOMSKY, NOAM, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge (Mass.) 1965.
 HALL-PARTEE, BARBARA, *Negation, Conjunctions and Quantifiers*, Los Angeles, 1968.
 KIEFER FERENC, *Szintaxis* (kézirat), Bp. 1968.
 KLIMA, E. S., „Negation in English” in: FODOR J. F. és KATZ, J. J. (szerk.), *The Structure of language*, Englewood Cliffs, 1964.
 LADÁNYI PÉTER, „A kérdőmondatok logikai analiziséhez”, *NyK*, 64: 187-210
 TOMPA JÓZSEF (szerk.), *A Mai Magyar Nyelv Rendszere*, Bp. 1962.

On the generation of some pronouns

Selecting three groups of Hungarian pronouns (interrogative, negative and indefinite), an attempt is made at their derivation from a deep-structural common Pro-lement instead of taking immediate use of the Lexicon. The proposal is based on their mutual non-occurrence in indicative, affirmative and negative plus interrogative sentences, respectively. Yet, wherever evidence is contradictory, it shows regularity, thus embedded structures have to be invoked. The concept of multiple negation in Hungarian is found doubtful. The paper relies on a generative grammar in the Chomskyan line.

ISTVÁN KENESEI

